

HUOM! Tämä teksti on ns. final draft eli viimeinen käsikirjoitusversio, joka on käynyt läpi vertaisarvioinnin ja hyväksytty. Viittaukset ainoastaan julkaistuun versioon teoksessa *Satunnaisesti Suomessa*. Toim. Marko Lamberg, Ulla Piela ja Hanna Snellman. Kalevalaseuran vuosikirja 97. ISBN: 978-951-858-005-1.

Artikkeli 15, kierros 2

Valtaporvarskasta ruukinpatruunessaksi

Elin Såger 1660-luvun maallemuuttajana

Turussa valtaporvarisperheeseen syntynyt ja avioliittonsa ajan kaupungissa asunut Elin Såger muutti perhekuntineen ruukilleen Uudenmaan Antskogiin 1660-luvun alussa. Pelkkä maaseudulle muuttaminen oli ennenkuulumatonta porvarisleskien keskuudessa. Teko vaikuttaa tätä taustaa vasten satunnaiselta lesken vetäytymiseltä seuraelämästä. Perheen omaisuutta oli hoidettu Elinin miehen Petter Thorwösten kuolemaan vuonna 1659 Turusta käsin. Pohdin tässä artikkelissa, mikä sai leskeksi jääneen Elin Sågerin jättämään tutun synnyinkaupungin pysyvästi. Perheen omaisuuden hoidon kannalta keskeiset instituutiot sijaitsivat kuitenkin Turussa. Miten muuttunut asuinpaikka vaikutti jatkossa perheen asioiden hoitamiseen? Lesken oletettiin luovuttavan omaisuuden hallinnan pian lapsilleen, mutta Elin Såger ei tehnyt niin. Miten hän vahvistutti asemaansa ruukkien hallintakaudellaan ja miksi voittopuolisesti patriarkaalinen yhteisö tuki häntä? Mielenkiintoinen on myös kysymys siitä, kuinka paljon Elin Sågerin henkilö näkyy lähteissä. Mikä vaati hänen läsnäoloaan ruukeilla niin, että satunnaisesta tuli pysyvää? Miten hän onnistui pyrkimyksessään pelastaa perheen konkurssikypsä omaisuus? Nykyisin lähes neljä sataa vuotta myöhemmin hänen hallitsemansa yritys Fiskars tunnetaan hyvin yrityksen nimenä ja tuotteina.

Ulkomaankaupan organisaatio muuttui voimakkaasti 1600-luvulla. Perhekeskeisen toiminnan rinnalle syntyivät suuret kauppahuoneet ja kauppakomppaniat, jotka laajensivat toiminnan verkostoihin kauppakumppaneineen ja faktoreineen. Perheen ja yksittäisten perheenjäsenten panosta tarvittiin edelleen, mutta se ei enää toiminut kaupankäynnin ytimenä, joka loittoni yksittäisestä perheestä. Naista ei suljettu tässä tilanteessa yksiselitteisesti kaupankäynnin ulkopuolelle. Suurvalta-ajan loppupuolella käsitys naisen asemasta kaupassa alkoi muuttua, mutta oli vielä käymisprosessissa. Tällöin lesket saattoivat vielä toimia aktiivisesti kaupassa, mutta avioliitossa olevat

naiset vain harvoin. Syntyvän käsityksen mukaan naisten tuli olla aktiivisia kaupan alalla ainoastaan silloin, kun he olivat siihen pakotettuja. Johtavan porvariston naisten oletettiin väistyvän taka-alalle ja tulevan perheen avuksi, mikäli heitä tarvittiin esimerkiksi miehen viipyessä kauppamatkalla ulkomailla. Määrätietoisten ja osaavien naisten taloudellisen toiminnan katsottiin kuitenkin hyödyttävän valtakuntaa, mikäli se perustui pysyville arvoille. (Karonen 2004, 157; Stadin 2004, 257–258; Vilkuna 1994, 294–295.)

Kuva Elin Sågerin toiminnasta ja henkilöstä syntyy ennen kaikkea ruukkioikeuden pöytäkirjoista. Niistä käy ilmi, että hän oli aktiivinen toimija asioissa, jotka liittyivät niin ruukkien hoitamiseen ja niiden erioikeuksiin kuin ruukkiyhteisön valvontaan. Myös muut Turun porvarisnaiset esiintyvät taloudellisissa asioissa kaupungin raastuvan- ja kämnerinoikeudessa, mutta ruukkioikeuden pöytäkirjojen lähiluku avaa Elin Sågerin ajatusmaailmaan aivan erityisen kurkistusaukon, jollaista on mahdollista tavoittaa muiden naisten kohdalla vain hyvin harvoin.

Lesken horjuva talous

Elin Såger oli 45-vuotias jäädessään leskeksi. Hän oli syntynyt vuonna 1614 Turussa kaupunkiin 1590-luvulla Holsteinin Dithmarschenista muuttaneen suurkauppiaan Johan Sågerin ja tämän vaimon, Turun pormestari Petter Plagmanin tyttären Elinin lapsena. Hänelle annettiin kotona ainakin jonkin asteista koulutusta kauppiasperheen tyttärelle kuuluvista tehtävistä. On mahdollista, että hän sai veljiensä Johanin ja Petterin kanssa myös kauppiaan tehtäviin kuuluvaa oppia, sillä vanhemmista molemmat taisivat kaupankäynnin ja perheen omaisuuden hoitamisen. Tämä takasi perheen aseman vakiintumisen kaupungissa. Kun Johan Såger kuoli vuonna 1632, Elin Plagman jatkoi kaupan alalla kuolemaansa vuoteen 1667 (Hausen 1901, 164; Mäkelä-Alitalo 1998, sp.; ks. myös Toropainen 2016, 254–273 ja Keskinen & Toropainen & Välimäki 2018). Tätä taustaa vasten tuntuu luontevalta, että myös tytär koulutettiin hoitamaan oman perheensä taloutta muutenkin kuin huoltamalla perheen kotitaloutta.

Kuva 1

Elin Såger avioitui joulukuussa 1631 vain paria vuotta aiemmin Lyypekistä Turkuun muuttaneen Petter Thorwösten kanssa. Avioliitto oli edullinen ja vakiinnutti nopeasti Thorwösten aseman kaupungin porvaristossa. Hän sai vaimonsa kautta haltuunsa runsaasti varoja, joiden avulla hän nousi merkittäväksi kauppiaksi ja lopulta ruukinomistajaksi lainattuaan kauppias Jakob Wolle vanhemmalle rahaa ja saatuaan täten 1640-luvulla veloista haltuunsa Fiskarsin, Mustion ja Antskogin ruukit Uudellamaalla. (Haggrén 2007, sp; Mäkelä-Alitalo 1998, sp.; Nikander 1929, 3–10; Nordström 1962, 95–96; Vilkuna 1994, 110–112.) Perheen koti ja kauppiastalon hermokeskus sijaitsi kuitenkin aivan Elinin syntymäkodin Sågerin talon läheisyydessä Turun Luostarikorttelin Luostarin jokikadun varrella. Se oli yksi kaupungin edustavimmista taloista saleineen, seitsemine kamareineen, keittiöineen, leivintupineen ja puoteineen (Maines 2012, 114–118).

Jäädessään leskeksi vuonna 1659 Elinin käsiin jäi mittava omaisuus kauppiastaloineen, ruukkeineen, kaivoksineen, laivoineen, rautapuoteineen ja kymmenine maatiloineen. Perheen omaisuutta oli kartutettu järkiperaisesti aviomiehen eläessä. Aviomiehen kuoltua kävi selväksi, ettei kuolinpesän tilanne ollut lainkaan niin hyvä, kuin omaisuuden määrä antoi ymmärtää. Perheellä oli mittavia velkoja, joita Petter Thorwöste oli ottanut laajentaessaan liiketoimintaansa. Hän valitti jo tammikuussa 1657, että edesmenneen Johan Fuchtingin perilliset Lyypekistä vaativat kiivaasti häneltä saamisiaan, vaikka hän oli menettänyt suurimman osan omaisuuttaan haaksirikossa ja sen jälkeen vuonna 1656 tapahtuneessa rajussa Turun palossa. (Nikander 1929, 15; Vilkuna 1994, 113–115.) Tässä tilanteessa Elin Såger päätti olla jakamatta kuolinpesää lapsilleen ja hoitaa omaisuutta yhdessä poikiensa kanssa. Yleensä porvarislesket toimivat miehensä kuoleman jälkeen vain hetkellisesti aktiivisesti taloudellisissa asioissa kerätessään saatavia taloutensa tasapainottamiseksi. Elin Såger toimi poikkeuksellisesti jäädessään pysyvästi liike-elämään. (TKA, TRO, Blä 27, 31.1.1657, 11–12.)

Thorwösten leski ei ollut kuitenkaan yksin, vaan hänellä oli tukenaan neljä poikaa, joten jakamalla vastuuta juuri aikuistuville lapsille hänen oli mahdollista odottaa apua perheensä omaisuuden pelastamiseen. Äiti antoi kullekin pojalle oman vastualueensa,

jolla tämä toimi. Herman Thorwöste sai osalleen perheen kauppiastalon ja rautapuodin jo vakiintuneen arjen pyörittämisen Turussa. Johan, Petter ja Jakob Thorwöste sen sijaan muuttivat äitinsä avuksi ruukeille. Tyttäristä Anna avioitui alivuorimestari Johan Danielssonin (Serlachius) kanssa, Margareta vero- ja varusmestari Daniel Torsbergin ja Elin Turun kauppias ja raatimies Abraham Henrik Schefferin kanssa. Vävyistä viimeksi mainittu tuli aiheuttamaan anopilleen enemmän harmia kuin apua, ja anoppi syrjäytti hänet omaisuuden hoitamisesta (Mäkelä-Alitalo 1998, sp.). Tyttäristä vielä naimaton Maria muutti äitinsä mukana Antskogiin.

Elin Såger kävi vielä ainakin vuonna 1660 Turussa kauppaa, mutta kauppahuoneen toiminta siirtyi pian kokonaan hänen poikansa Hermanin hoitoon. Elin esiintyi kuitenkin kämnerin- ja raastuvanoikeudessa lähinnä kirjeitse vielä vuodesta 1661 vuoteen 1668. Pääasiassa hän käytti valtuutettunaan poikaansa Herman Thorwösteä. Myös toinen poika Johan Thorwöste esiintyi Turussa oikeudessa kerran yhdessä äitinsä kanssa. Myös Elinin Antskogin ruukilla asunut kirjanpitäjä Elias Eekman ajoi emäntänsä asioita Turun oikeusasteissa. Valtuutetun kulloinenkin valinta ei ilmeisesti ollut satunnaista, vaan riippui kulloinkin käsiteltävästä asiasta. Elin halusi saada aina parhaan tiedon omaisuuden hoidosta, ja esimerkiksi vuonna 1664 hän tuli ensin itse oikeuteen, mutta siirsi jatkossa asian hoitamisen Eekmanin harteille. Elinin aika ja voimat olisivat tuskin riittäneet suuren omaisuuden hoitamiseen yksin. Edellä mainittujen miesten lisäksi hänellä oli tarvittaessa palveluksessaan turkulaisia asianajajia, jotka hoitivat oikeusjuttujen ajamisen hovioikeutta myöden. Vaikka Elinillä oli mahdollisuus johtaa perheensä yritystä leskenä, antoivat julkisoikeudellisen aseman omanneet miehet yritykselle vakaamman pohjan patriarkaalisessa yhteiskunnassa, jossa naisella oli vain leskenä virallinen asema. Tämän aseman Elin Såger onnistui vakiinnuttamaan omalta osaltaan (Turun oikeusistuimista ks. Karonen 1994).

Konkurssikypsät ruukit

Muutto maalle voi tuntua äkkiseltään kummalliselta. Turkulaiset porvarislesket eivät suin surminkaan halunneet muuttaa mielestään syrjäisille maatiloilleen pysyvästi, vaan he halusivat jäädä kaupunkitaloonsa, vaikka lapset vetosivat siihen, että äitiä oli halvempi elättää maaseudulla. Esimerkiksi tuhlaavaisuudesta Satavan saareen

toimitettu Elin Träll ei viihtynyt siellä ja palasi pian kaupunkiin lankonsa taloon. Myös ruukit omistaneen Jakob Wollen veljen Hansin lesken Elisabet Dawidzenin vävy halusi valvoa vanhaa anoppiaan maalla, mutta tämä onnistui vetoamaan raadin suojelukseen ja jäi asumaan taloonsa kaupungissa. Elin Såger kuitenkin lienee nähnyt maallemuutossa piilleet edut. Turun asiat oli mahdollista hoitaa kirjeitse ja poikien sekä kirjanpitäjän toimiessa edustajana kauppatoimissa ja oikeudessa. Tämä osoittaa Elinin luottaneen heihin omaisuuden hoitamisessa. Perheen saama taloudellinen voitto perustui suurimmalta osalta juuri ruukkien toimintaan, joiden alueella myös suurin osa perheen työväestä asui. Ruukit elivät kuitenkin 1660-luvulla taloudellisesti vaikeaa aikaa, eikä niiden tuotto taannut automaattisesti sellaisia voittoja, joilla perheen velat olisi voitu maksaa. Elin Såger otti aktiivisen roolin tilanteen parantamiseksi. Hän lähetti valtakunnan kaivos- ja ruukkitoimintaa valvoneelle Vuorikollegiolle värikkäitä anomuksia ja kuvasi niissä surkeuttaan sekä kruunulle aiheutuvaa tappiota, jos yritys ajautuisi konkurssiin. Erityisesti hän syytti naapuriruukkien omistajaa ja kilpailijaansa Karl Billsteniä siitä, että tämä pyrki heikentämään Thorwösten perheen taloudellisia mahdollisuuksia. Kirjelmillään Elin Sågerin onnistui saamaan kaikille kolmelle ruukilleen verohelpotuksia Vuorikollegiolta ja Reduktiokomissiolta. (Mäkelä-Alitalo 1998, sp; Nikander 1929, 12–13.) Thorwösten omaisuus ei siten päätynyt velkojen haltuun ja ruukit saivat jatkaa toimintaansa. Edut olivat huomattavat, sillä Petter Thorwöste oli saanut hallitsijalta Mustion ruukkinsa toiminnan tueksi neljä maatilaa Karjaan pitäjästä. Lisäksi hän oli saanut Antskogin ruukin alle kuusi tilaa Pohjan pitäjästä ja kaksi tilaa Kiskosta.

Ruotsin 1600-luvun talouspolitiikka pyrki suojaamaan ja edistämään yksittäisten toimijoiden varallisuus oikeuksia. Tämä koski niitä henkilöryhmiä, joille kruunu oli antanut etuoikeuden liiketoiminnan harjoittamiseen. Kruunu ulotti näiden oikeuksien turvaamisen pysyvästi yksilötasolle saakka antamalla porvareille monopoliaseman porvarillisten ammattien harjoittamiseen. Tähän ryhmään kuuluivat esimerkiksi kauppiaat, jotka perustivat rautaruukkeja. Näillä toimilla haluttiin taata valtakunnalle pysyvästi varallisuutta tuottava ulkomaankauppa. (Keskinen 2012, 41–43, 48.)

Thorwösten perheen ruukit olivat huomattava työllistäjä. Ruukeilla pidettyjen vuorikäräjien pöytäkirja luetteli vuonna 1656 Mustiosta 37, Antskogista 35 ja

Fiskarsista kahdeksan työntekijää eli yhteensä 80 palkkalistoille merkittyä henkilöä. Seuraavana vuonna vuosipalkkaisten työntekijöiden määrä oli noussut viidellätoista. Vuonna 1662 Elin Sågerin Mustion ruukilla työskenteli kirjuri, kolme vasaraseppää, kolme nippurautaseppää, kolme hiilenpolttajaa, hiilikuski, mylläri ja kaivosrenki. Kaksi muuta kaivosrenkiä työskentelivät Lohjan Ojamon kaivoksessa. Kaikkiaan Mustiossa asui 42 henkeä, joista 13 oli palkattu ruukin työvoimaksi. Antskogissa asui kaikkiaan 66 henkeä, joista 33 oli palkattuna ruukille. Fiskarsissa oli 32 henkeä, joista 17 vuosipalkkaisina. Näistä yksi oli laivuri ja kolme laivamiestä, joiden tehtävänä oli noutaa Ruotsin Utöhön palkatun kolmen kaivosrengin louhima malmi. (Nordström 1962, 155.) Kaikkiaan palkkalistoilla oli siis 63 henkeä. Elin Såger palkkasi ruukeilleen suomalaisten työläisten lisäksi myös ulkomaisia mestareita, esimerkiksi syksyllä 1664 palkeentekijän kisällin Ruotsista (Nikander 1929, 27). Helmikuussa 1667 palkattiin ranskalainen vasaraseppä ja saksalainen teräseppä. Ammattimiehet eivät aina solmineet pysyviä sopimuksia, vaan he ottivat ainoastaan muutaman vuoden kestäneitä pestejä aikomuksenaan siirtyä toisille ruukeille. Osa kuitenkin jäi pysyvästi palvelukseen.¹

Elin Sågerin luovuttaessa ruukit vuonna 1668 pojilleen Antskogissa asuivat Elin Sågerin lisäksi hänen lapsensa Johan, Jakob ja Maria Thorwöste sekä kirjanpitäjä Elias Eekman, renkivouti, viisi renkiä, neljä piikaa, paljemestari, räätäli, kaksi hiilikuskia, rakennusmestari, suutari, niittyvahti, profossi (poliisi), piiskuri, kaksi vasaraseppää ja kuusi nippuseppää, perheineen yhteensä 60 henkeä. Fiskarsissa oli muiden ammattimiesten ohella padanvalaja, mylläri ja neljä laivuria. Kaikkiaan ruukilla asui 47 henkiverotettavaa. Mustiossa henkiverotettavia oli 39, joista yksi oli pastori ja yksi kirjuri. Ruukeilla asui siis Elin Sågerin luovuttaessa ne pojilleen 146 aikuista henkilöä, joista 65 oli palkattuja ja muut heidän perheenjäseniään. Elin Såger oli Ruotsin valtakunnan itäisen osan suurimpia, ellei suurin yksityinen työnantaja. Suomen toisen ruukkikokonaisuuden haltija Karl Billsten ei yltänyt Fagervikin ja Billnäsin ruukeillaan samaan. Hänen palkkalistoillaan olleiden henkilöiden määrä nousi varovastikin arvioiden 80 henkeen, kun siihen luettiin laivaväki ja Turussa asuneet palvelijat. Tähän lukuun voidaan vielä lisätä hänen maatilojensa työväki. Ruotsissa esimerkiksi Jäderin ruukin työläismiesten perheiden naiset osallistuivat takkiraudan tuotantoon masuunilla jo 1600-luvulla. Heidän tehtävänään oli malmikivien pilkkominen sopiviksi kappaleiksi. Lisäksi naiset hoitivat osan ruukille tarpeellisista kuljetustehtävistä. Lisäansioita he

saivat oluenpanosta ja viinanpoltosta. (Florén 1991, 21, 23–24.) Tilanne on saattanut olla sama Elin Sågerin ruukeilla, jolloin koko tuotantoon aktiivisesti osallistunut ruukin väki ei näy veroluetteloiden palkatuissa ruokakunnan päissä. Todellisuudessa Elin Sågerin työläisten määrä on siis voinut olla ilmoitettua suurempi.

Kuva 2

Ruukit eivät tulleet toimeen ilman laajoja metsiä, joista saatiin puuta ja hiiltä. Siksi kruunu oli lahjoittanut jo ruukkien aiemmalle omistajalle Jakob Wollelle Pohjasta neljä ja Karjalohjalta 22 tilaa. Antskogin ruukin myötä Wollen verovapaat tilat siirtyivät Petter Thorwösten vuokratiloiksi. Elin Sågerin pojat Johan ja Petter Thorwöste saivat tilojen hallintaan vahvistuksen Kamarikollegiolta vuonna 1669. Myös Orijärven kaivoksen ilmoitettiin vuonna 1667 kuuluvan Antskogin ruukille, mutta se oli autiona.

Ruukkien alaisuuteen kuuluneiden talonpoikaistilojen väki oli tiukasti ruukinomistajan ohjissa. Tiloilta vaadittiin hiiltä ja työsuorituksia. Kun tilojen omistajat saattoivat vielä olla velkaa omistajalle, olivat he käytännössä pakotettuja suorittamaan vaaditut työt. Velkasuhteen kautta side ruukkeihin oli niin luja, että kun Fagervikin ja Billnäsin ruukkien talonpojat veivät tuotteitaan isäntänsä Karl Billstenin ruukkien sijaan Thorwösten perheen omistamille ruukeille 1670-luvulla, he selittivät olevansa niihin jo vanhastaan velkaa. He vetosivat Thorwösten perheen ruukkien patriarkaaliseen suojeluun saadakseen viljaa, jota Billstenin ruukeilla ei ollut antaa. Siten he olivat ajautuneet jo lähelle ruukintyöläisen asemaa. (Vilkuna 2002, 174.)

Määrätietoinen ruukinförvalttari

Leski valitti kirjallisesti, että hänen vävyensä yrittää pakottaa hänet tulemaan kaupunkiin palvelijoihin sekä kaikkine ruukkia koskevina kirjoina ja papereineen, jotta ne voitaisiin tarkastaa. Tämä on kuitenkin leskelle täysin mahdotonta, sillä hänen ruukkinsa raunioituisivat ja menisivät aivan tärviölle, jos hän joutuisi jättämään niiden hoidon. (KA z:33, TRO 15.6.1664, 342–345.)²

Elin Sägerin käsitys ruukkien merkityksestä perheen taloudelle ja niiden henkilökohtaisesta valvomisesta tulee ilmi tästä hänen vuonna 1664 Turun raadille lähettämästään kirjeestä. Hän kuvaili asemaansa ruukkiensa emäntänä sellaiseksi, ettei hän voinut jättää niitä muiden käsiin, vaan hänen oli oltava paikalla valvomassa niiden toimintaa. Elinin lausumassa voi olla mukana retoriikkaa, mutta ruukkien hoitaminen vaati häneltä varmasti enemmän kuin kaupunkikaupasta huolehtiminen. Elinin käsityksen mukaan hänen vävynsä Abraham Henrik Scheffer, joka halusi hoitaa asioita hänen kanssaan, sai luvan saapua ruukille, vaikka Scheffer olisi halunnut hoitaa tapaamisen Turussa. Jutun käsittelyn aikana Elin lähetti raadille useita siihen liittyviä kirjeitä, mutta ei näytä tulleen paikalle oikeuteen. Leski ei siis näyttänyt olevan edes satunnaisesti muiden perheenjäsenten määrällävissä, vaan katsoi asemansa vakiintuneeksi perheen päänä ja omaisuuden hoitajana.

Kesäkuussa 1664 Turun raastuvanoikeudelle esitettiin Elinin kirje, jossa hän valitti, että hän oli nähnyt harmikseen vävynsä Schefferin syyttävän häntä ja hänen lapsiaan ruukkien huonosta hoidosta. Elin kutsui vävynsä ja palvelijansa ruukille näille sopivana ajankohtana, jolloin niiden väitetty huono hoito voitaisiin tutkia. Schefferille luettiin hänen anoppinsa kirje, jossa Elin halusi valtuuttaa tyttärensä Annan miehen vuorimestari Johan Danielssonin hoitamaan ruukkien asiakirjat kuntoon. Scheffer ilmoitti, ettei halunnut matkustaa Antskoggiin, vaan anopin tuli saapua kaupunkiin asiakirjoineen. Siellä olisi ollut paremmin saatavissa uskottuja miehiä tutkimaan asiakirjat. Elin kirjoitti uudelleen raadille ja ilmoitti, ettei hän voinut jättää ruukkia, sillä sen toiminta pysähtyisi ilman hänen läsnäoloaan.

Edellä mainitut oikeustapaukset liittyivät raudantuotantoon, jonka Elin koki niin tärkeäksi, että hän muutti pysyvästi valvomaan sitä. Kaupunkiin jäi kuitenkin tärkeä rautakauppa, sillä ruukkien tuotteita myytiin Turussa, ja myös osa raudan laivaamisesta ja tullaamisesta tapahtui kaupungin kautta. Kämnerinoikeus laati esimerkiksi elokuussa 1662 laskelmat raatimies Hans Plagmanin ja Herman Thorwösten välillä tämän äidin Elin Sägerin puolesta. Elinin velka Plagmanille oli syntynyt siitä, että raatimies oli rahdannut hänelle rautaa ja lisäksi kuljettanut sitä omilla hevosillaan ruukille. Raatimiehelle oli puolestaan toimitettu rautaa ja nauvoja Elinin ruukilta. Herman

Thorwöste edusti jälleen seuraavana vuonna äitiään, kun tältä vaadittiin tullimaksuja raudan tuonnista kaupunkiin vuosilta 1660–1661.

Elin Sågerilla oli Turun rautapuodissa palvelija, joka huolehti ruukeilta lähetettyjen valmiiden tuotteiden myynnistä Herman Thorwösten valvonnassa. Palvelijan mainitaan kuitenkin olleen nimenomaan Elinin alaisen. Turun rautapuotia oli syytä valvoa tarkkaan, sillä sieltäkin varastettiin rautaa. Siellä säilytettävien valmiiden tuotteiden arvo oli huomattava, sillä vuonna 1669 ruukeilta lotjilla tuoduilla padoilla ja muilla tuotteilla maksettiin 2 000 kuparitaalarin velka. Åsa Karlsson Sjögren on todennut väitöstutkimuksessaan Gävlen porvarisnaisten osallistuneen rautakauppaan vasta leskinä. Tällöin he toimivat itsenäisesti tai yhdessä poikiensa kanssa (Karlsson Sjögren 1998, 102). Elin Såger toimi kyllä yhdessä poikiensa kanssa, mutta pojat olivat selvästi äitinsä määräysvallan alaisia. Leskenä hänellä oli mahdollisuus olla osakkaana perheen yhtiössä, joka tuotti ja myi rautaa.

Elin Sågerin raudantuotanto merkitsi huomattavia tuloja myös Turun kaupungille, sillä esimerkiksi vuonna 1661 kaupungin kaikista vientituotteista juuri rauta muodosti peräti 39 prosenttia. Pääasiassa tämä rauta tuli Elinin perheen ruukeilta sekä vähäisemmässä määrin Karl Billstenin ruukeilta, ja se tullattiin Turussa ulkomaanvientiä varten. Vientituotteita olivat rautapadat, naulat, hevosenkengät, tankorauta ja rautapelti yms. Samana vuonna Turun raudanvienti muodosti 99 prosenttia koko Suomen alueen raudan viennistä. Tankorauta täytti kaupungin ulkomaankaupassa sen vajauksen, minkä terva- ja viljakaupan taantuminen olivat aiheuttaneet, joten Elin Såger oli pysyvästi huomattava veronmaksaja myös Turussa. Vaikka kaupunki menetti muuten 1680-luvulla otettaan vientiin, Suomen tankorautakauppa säilyi lähes yksinomaan Turun hallussa. Vaikka vientimäärät olivat pudonneet 1660-luvun huippuvuosista, rautaa vietiin 1680-luvulla edelleen lähes 90 tonnia vuosittain (Ranta 1975, 243, 246, 264–265).

Pelätty principalinna

Mikäli ruukkien väki piti naisjohtajaa vain satunnaisena ilmiönä, erehtyi se siinä. Elin Sågeria kutsuttiin yleensä vuorioikeuden pöytäkirjoissa sanalla *principalinna* ja joitakin

kertoja myös nimellä *bruksförvalterska*. Nimitykset kuvaavat hänen pysyvää asemaansa ruukkiyhteisöjen omistajana ja aktiivisena valvojana. Tässä asemassa Elin Såger oli oikeassa katsoessaan, että ruukkien toiminnasta tuli huolehtia henkilökohtaisesti. Eivät laitokset olisi varmaankaan raunioituneet ilman hänen jatkuvaa huolenpitoaan, mutta toistuvat oikeustapaukset osoittavat, että omistajien tulot olisivat päätyneet muiden taskuihin. Rautaa nimittäin katosi jatkuvasti ja Elin oletti seppien myyvän sitä omaan laskuunsa. Vuonna 1659 eräs vasarasepän poika juoksi kertomaan Sågerille, että kaksi seppää oli piilottanut rautatankoja. Oliko kyseessä pojan satunnainen teko vai maksoiko Elin jotakin ilmiannon tehneelle pojalle, jää arvailujen varaan. Elin meni tutkimaan asiaa pajalle, mutta palasi hakemaan kirjurinsa kartanolta. Sepät puolustautuivat sanomalla panneensa raudan vain syrjään. Vuonna 1661 Elin Såger selitti oikeudelle lähettämässään kirjelmässä laajasti sitä, että ulkopuoliset ihmiset pyrkivät käyttämään ruukin pajoja ja työvälineitä oman rautansa takomiseen. Tämä oli ehdottomasti kiellettävä, sillä Elin vaati omaisuutensa rauhoittamista ja turvaamista. Asian käsittely lähetettiin peräti Vuorikollegioon. (KA, Vuorihallitus Ca:1, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1764, Mustion, Antskogin ja Fiskarsin vuorikäräjät 16.3.1660, sp; 18.3.1661, sp; 26.2.1667, sp.)

Elin Sågerin eräänä huolena oli ruukeille maaseudun talonpojilta ostettu olut. Se aiheutti omistajille tappiota: olut aiheutti levotonta käytöstä ruukeilla ja väki laiskotteli. Ruukkien sepät ja hiilenpolttajat valittivat maaliskuussa 1656, että he saivat palkastaan vain vähäisen osan rahana ja lopun elintarvikkeina, joista perittiin liian korkea hintaa. Ruukkeja perikunnan puolesta hallinneiden Elin Sågerin ja hänen poikansa Johan Thorwösten valtuutettu Elias Eekman onnistui kuitenkin todistamaan, ettei ruokatavaroista ja muusta ollut peritty ylimääräistä. Silti ruukintyöläiset olivat velkaantumassa ruukkien omistajille. Vuoden 1659 vuorikäräjillä selvisi, että sepät kävivät laitonta kauppaa Elin Sågerin kauppapuotia hoitaneen puotipojan kanssa. Tämä tapahtui osittain vielä ruukeilta varastetulla raudalla. Seuraavana vuonna ilmeni, että sepät myivät raudan rautalotjien laivamiehille ja ostivat saamillaan rahoilla Sågerin puotipojalta tupakkaa ja muuta tavaraa. Toiminta näyttää siis olleen vakiintunutta. Såger vaati rangaistuksia tällaisesta toiminnasta sekä laittoman kaupan kieltämistä.

Velkaantuminen ja Elin Sägerin tiukka valvonta johtivat siihen, että useat Elinin ruukeille palkatut henkilöt karkasivat palveluksesta ja veivät mukanaan emäntänsä omaisuutta. Rehellisesti irtisanoutuneet saivat kyllä muuttopassinsa, mutta joutuivat palvelemaan ruukilla niin kauan, että olivat maksaneet velkansa sen omistajalle. Vuonna 1660 eräs ruukin hiilenajaja sai omasta pyynnöstään matkapassin Tallinnaan. Elin Säger kuitenkin lähetti samalla laivalla matkaan poikansa Petterin ja Jakobin sekä lastin rautaa. Hiilenajaja sitoutui valvomaan lastia Tallinnassa, mutta siitä varastettiin silti osa. Hänet määrättiin korvaamaan varastetusta raudasta puoli kippuntaa. Hän pahastui niin, että ilmoitti lähtevänsä ruukilta 27 palvelusvuoden jälkeen. Ensin hänet määrättiin kuitenkin palvelemaan vielä puoli vuotta ja korvaamaan mainittu rautaerä työllään tänä aikana. Pysyväkin palvelussuhde saattoi siis katketa *principalinnan* liian tiukkaan suhtautumiseen alaiseensa.

Elin Säger pyrki vuonna 1660 rajoittamaan ruukkiensa työläisten lasten liikkumavapautta pysyvästi. Hänen mukaansa näiden tuli pysyä ruukilla ja suorittaa siellä avustavia työtehtäviä. Tämä johtui siitä, että useat ruukkien työläiset olivat velkaantuneet niiden omistajaperheelle ja lasten tuli avustaa velkojen maksamisessa. Mestarit ilmoittivat kuitenkin, ettei lapsilla ollut toivoakaan saada perintöä vanhemmiltaan näiden velkojen tähden, ja siksi heidän tuli saada liikkua vapaasti. Myös vuorimestari oli samaa mieltä, sillä hän piti lasten sitomista ruukkiin laittomana. Lisäksi tällainen menettely olisi vähentänyt ruukeille töihin hakeutuvan väen määrää. Petter Thorwösten perillisten vaateet kumottiin, mutta Elin Sägerin valitus Vuorikollegiolle muutti asian. Mikäli esimerkiksi ruukinrenki halusi jättää työnsä silkasta vastahakoisuudesta, häntä sakotettiin tai hänet voitiin jopa kirjoittaa sotamieheksi. (Nordström 1962, 169–170; Vilkuna 1994, 180; Vilkuna 2002, 172.) Vuorikollegio määräsi vuonna 1668, että lasten oli jäätävä ruukille töihin, mutta heidän ei tarvinnut vastata vanhempiensa veloista. Velat saattoivat olla huomattavia, sillä vuonna 1661 yksi naulasepistä oli velkaa lähes 500 kuparitaalaria. Seppiään Elin Säger vaati maksamaan velkansa joko rahana tai työsuorituksina. Velkojaan hän peri myös Karl Billstenin ruukkilaisilta Billnäsistä, sillä nämä olivat suorittaneet ostoksia velaksi hänen ruukinkaupassaan. Erään sepän leskelle hän antoi osan veloista anteeksi, sillä tällä ei ollut millä maksaa, ja lisäksi lesken oli elätettävä pienet lapsensa. Suurimman osan velasta leski joutui kuitenkin maksamaan.

Suomen ruukeilla käsitys näiden pienoisyhteiskuntien toiminnasta meni niin pitkälle, että ruukkien omistajat puhuivat niillä olleesta työvoimasta ruukinväkenään ja työmiehinään. Palkattua työvoimaa käsiteltiin siis kuin ruukinisäntien omaisuutta, joka oli mahdollista vaihtaa toiseen työmieheen, mikäli tämä tuotti pettymyksen. Myös Elin Såger katsoi oikeudekseen rajoittaa ruukkilaisten liikkumista. Ruukkien patriarkaaliselle järjestykselle laati säännöt kruunu. Kaikkien ruukinisännän – tässä tapauksessa ruukinemännän – alaisten oli työskenneltävä uutterasti ja toteltava patrulessaansa. Ruotsin valtakunnan ruukit olivat niitä talouden keskuksia, joissa isännänvallan käytäntöjä hiottiin ja jossa ne vietiin pisimmälle. Ruukkiyhteisö muodosti hierarkkisen mikrokosmoksen, joka noudatti yhteiskunnan harmonian ihanteita. (Karonen 2002, 254; Vilkuna 1996, 8; Vilkuna 2002, 169–171; Ruukinväestä ks. Haggrén 2001.) Tämä patriarkaalinen malli toteutti 1600-luvun puhtasoppisen ankaria normeja vielä pitkään.

Maaliskuussa 1656 Elin Såger valitti ruukkien työläisten olevan laiskoja ja työtään laiminlyöviä niin, etteivät he valmistaneet rautaa työsopimuksessaan mainittuja määriä. Sama toistui vuosina 1659 ja 1660. Vuonna 1661 rautataokset todettiin puolestaan kelvottomiksi, kuten myös tammikuussa 1669 viimeisessä vuorioikeuden istunnossa, jossa Elin Såger esiintyi ennen kuolemaansa. Vuonna 1662 hänen valtuutettunsa valitti, että taotut uuninpellit ja sahanterät olivat liian paksuja. Myös Mustion hiilenpolttajat laiminlöivät tehtäviään, sillä talvella 1658 he jättivät valmiit hiilet pitkiksi ajoiksi metsään. Elinillä oli huolta myös ruukkiansa ylemmistä palkatuista henkilöistä. Vuonna 1661 hän valitti Mustion kirjurin ajaneen omia etujaan ja käyneen kauppaa Sågerin lasten kanssa. Hän kielsi kirjuria enää tekemästä niin tai antamasta mitään Elinin lapsille ilman äidin lupaa. Vastaisuudessa kirjurin tuli ajatella vain emäntänsä etua.

Elin Såger tunnettiin ruukeillaan vaativana emäntänä. Tämä näkyi alaisten häneen kohdistamana epäkunnioittavana käytöksenä. Alaisiin kohdistuvat vaatimukset olivat ilmeisesti kovia jo Petter Thorwösten aikana, sillä vuoden 1658 tiedon mukaan Antskogin ruukinkartano ja vasarapaja sijaitsivat niin lähellä toisiaan, että Johan Thorwöste lähetti pajalle sanan, että seppiä tulisi voidella vesipyörän rattaat ja takoa hiljempaa. Tähän he olivat vastanneet hävyttömyyksillä. Vuonna 1661 Elin koki

tilanteen perin uhkaavaksi. Hän oli mennyt yhdessä poikansa ja kirjurinsa kanssa tarkastamaan Mustion pajaa, kun sepät olivat käyttäytyneet niin uhkaavasti, että Såger kertoi olleensa onnellinen, että selvisi pajasta hengissä. Seppien kieltäessä tämän Elin vakuutti vuorioikeudelle itkien näin todella tapahtuneen. Tuloksena eräs sepistä sai kantaa kuusi tuntia käsirautoja ja toinen istua vuorokauden vangittuna. Oikeus katsoi antamansa tuomion vähäiseksi, sillä miehet eivät olleet aiemmin syylistyneet kapinointiin (Nordström 1962, 164–165).

Elin Sågerin käsitys asemastaan ruukkien hoitajana näkyi myös hänen suhtautumisessaan kruunua edustaneeseen vuorimestariin, joka istui ruukeilla vuorikäräjiä. Elinin aikana vuorimestarina toimi hänen vävynsä Johan Danielinpoika. Vuonna 1666 Elin nimittäin ilmoitti vävyllään, ettei hänellä ollut tuoda yhtään juttuja oikeuteen, joten tuomarin ei tarvinnut hänen mielestään vaivautua lainkaan paikalle. Vuorimestari noudatti kuitenkin virkansa velvoitusta ja matkusti ruukeille kysymään myös käsityöläisten ja näiden oltermannin mielipidettä asiassa. Tällä kertaa myös he ilmoittivat, ettei heillä ollut tuoda juttuja oikeuteen.

Ruukkioikeuden pöytäkirjat antavat ristiriitaisen kuvan Elin Sågerin asemasta ruukkien hoitajana. Toisaalta hän esiintyy niissä määrätietoisesti suojellessaan perheen omaisuutta. Tällöin hän näyttäytyy määrätietoisena emäntänä, jonka otteet alaisiaan kohtaan ovat jopa kovia. Ruukkiyhteisöt eivät ilmeisesti kuitenkaan suhtautuneet häneen kuitenkaan kaikella vakavuudella ja kunnioituksella, sillä vaikka asiakirjojen retoriikka suljettaisiin pois, hän koki vastustusta ja tottelemattomuutta ruukkilaisten osalta. On mahdotonta osoittaa, johtuiko tämä hänen sukupuolestaan.

Kuva 3

Rauta ruukkien elinehtona

Jakob Wollelta perheelle siirtyneeseen omaisuuteen kuului myös Lohjan Ojamon kaivos, mutta sen tuottama rautamalmi ei riittänyt ruukkien tarpeisiin. Perhe hankki haltuunsa kaivoksen Ruotsin Södermanlandin Utöstä, josta malmia voitiin tuoda paluulastina Tukholman purjehdukselta (Vilkuna 1994, 122–124, 128–131). Näin

kauppapurjehduksen tehokkuutta voitiin lisätä huomattavasti. Malmin ja valmiiden taosten rahtaaminen vaati ajan oloissa useita laivoja ja rautalotjia käsittäneen huomattavan laivaston.

Utön rautamalmin laivattiin perheen omilla ja Elin Sågerin vuokraamalla aluksilla suoraan Antskogin ruukin satamaan. Parhaiten tätä liikennettä voitiin valvoa juuri Antskogin satamasta käsin, josta laivattiin myös valmiit pajojen tuotteet Turun rautapuotiin ja ulkomaiden vientiin. Elin Sågerille oli aivan erityisen tärkeää kyetä järjestämään tuottamansa raakaraudan ja siitä valmistettujen tuotteiden pysyvä laivaus myyntisatamiin. Hänen palveluksessaan mainittiin useita laivureita ja laivamiehiä. Esimerkiksi heinäkuussa 1662 esitettiin Turun hovioikeuden määräys kuulustella Elinin laivuria, joka oli ajanut emäntänsä laivan karille matkalla Ruotsin Utöstä Antskogin ruukille.

Jo Elin Sågerin mies Petter Thorwöste oli osallistunut valtameripurjehdukseen, sillä hän hankki vuonna 1638 Hollannista lähes 5 900 guldenia maksaneen aluksen, joka teki vielä saman vuonna matkan Hollantiin sieltä kotoisin olleen kipparinsa johdolla. Muutamia vuosia myöhemmin Thorwöstellä oli hallussaan toinenkin suuri laiva ”Sanct Johan Döparen” yhdessä lankonsa Petter Sågerin ja Petter Jessenhausenin kanssa. Nämä laivat joutuivat ilmeisesti kruunulle, sillä niitä ei mainita enää vuoden 1642 jälkeen (Ranta 1975, 225). Thorwöstellä oli kuitenkin edelleen pysyvästi hallussaan Itämeren purjehdukseen soveltuva kuutto, ja muita samanlaisia oli mahdollista vuokrata satunnaisesti.

Mustion ruukin malmin tuotiin Ojamon kaivoksesta aina 1650-luvun alkuun saakka. Kaivoksen täytyttyä vedellä siirryttiin malmin hankintaan Södermanlandin Utön kaivoksesta. Vaikka Utön malmin oli rautapitoisuudeltaan vähäisempää, Thorwösten perhe ylläpiti kaivoksella esimerkiksi talvikaudella 1658 parhaimmillaan kaivosvoutia ja kolmea kaivosrenkiä, joille toimitettiin ruokatavaroita elannoksi (Nikander 1929, 15; Nordström 1962, 153–154). Elin Sågerin omat laivat eivät aina riittäneet kuljettamaan hänen ruukkinsa tuotteita. Hän turvautui monen muun porvarin lailla laivojen vuokraamiseen. Elin kertoi toukokuussa 1663, että hän joutui tuottamaan ruukeilleen malmia Ruotsin Utöstä suurin kustannuksin. Koska hänellä ei ollut mahdollisuutta

ylläpitää tarvittavaa määrää aluksia, oli korkea esivalta antanut hänelle luvan vuokrata niitä mistä parhaiten taisi. Hän esitti asiasta Vuorikollegion maaherralle lähettämän kirjeen. Såger oli sopinut talvella 1660 vielä maissa olleen raumalaisen Mickel Larssonin kuuton käyttöoikeudesta ja antanut veistää sen valmiiksi kesällä 1661. Hän oli maksanut aluksesta 1 600 kuparitaalaria ja tehnyt sillä malminhakumatkan Utöhön, jonka jälkeen alus oli laitettu talviteloille. Koska yksi matka ei ollut korvannut hänen kulujaan aluksesta, oli hän pyytännyt sen omistajalta lupaa vielä yhteen Ruotsin matkaan. Siellä Mickel Larssonin velkojat, etunenässä lesken oma vävy raatimies Abraham Henrik Scheffer, olivat asettaneet aluksen takavarikkoon. Elin Såger vaatikin vävyltään korvausta laivaan kuluttamistaan varoista.

Elin sai kuuttonsa takaisin, sillä helmikuussa 1664 käsiteltiin asiaa, jonka mukaan Elin Såger oli vuokrannut raumalaisen Mickel Larssonin kuuton malmin kuljettamista varten. Viimeisellä matkalla kuutto oli tullut Utöstä täydessä lastissa Uudenmaan saaristoon. Siellä se oli saanut pohjakosketuksen, mutta ei ollut saanut suurempaa vahinkoa. Vastatuulen vuoksi laiva oli päässyt perille ruukille vasta kahden viikon kuluttua pohjakosketuksesta. Siellä lasti oli purettu. Elin annettiin oikeudessa todistus siitä, ettei hän ollut aiheuttanut laivalle vahinkoa.

Elin Sågerin purjehduksesta säilyneet oikeustapaukset keskittyvät malmin hankkimiseen Ruotsista. Yksi tapaus kuitenkin kertoo valmiin rautatavaran viennistä ulkomaille ja äidin antamista määräyksistä poika Hermanin kouluttamiseksi kaupankäyntiin ja purjehdukseen. Purjehdusmatka ansaitsee tulla kuvatuksi kokonaisuudessaan siksi, että se kuvaa kauppapurjehduksen epävarmuutta 1600-luvulla ja antaa lisäksi viitteen Thorwösten perheen valtasuhteista. Siinä kuvatut Itämeren sääolosuhteet kertovat lisäksi siitä satunnaisuudesta, jota merenkulkijat joutuivat sietämään yrittäessään purjehtia määräsatamiinsa.

Hyveellinen matroona Elin Såger pyysi toukokuussa 1668 oikeutta tutkimaan purjehdusmatkaa, jonka hänen aluksensa piti tehdä Riikaan syksyllä 1666. Alus oli kuitenkin päätyntä myrskyn takia Danzigiin. Matkan Barsundin tulliasemalta Riikaan olisi tullut kestää joitakin päiviä. Alus juuttui kuitenkin tyveneeseen kahdeksaksi päiväksi, joutui myrskyn riepottelemaksi neljäksi päiväksi ja odotti laivasaattuetta kahdeksan

päivää. Lopulta alus pääsi Gotlannin Visbyn satamaan, jossa laskettiin ankkuri. Siellä miehistön emännän poika Herman Thorwöste, joka oli ollut mukana matkalla, oli halunnut myydä rautalastin, koska laiva vuosi niin pahasti. Perämies oli ilmoittanut, ettei Visbyssä ostettu rautaa, sillä siellä oli oma ruukki. Thorwöste oli kysynyt tällöin, oliko Lyypekkiin pitkä matka, sillä rauta oli tullattu ulos valtakunnasta ja heillä oli passit. Perämiehen mukaan matka oli pitkä, mutta Jumala auttaisi heidät paremmin Danzigiin, joka oli lähempänä. Matkalla sinne he olivat joutuneet vielä kolmeksi päiväksi tyveneen Gotlannin eteläkärjessä, mutta sen jälkeen Herra oli antanut heille hyvän tuulen, niin että he saavuttivat Danzigin yössä ja päivässä. Alus purjehti takaisin Barsundiin tullattavaksi ja sieltä se jatkoi Antskogin ruukille, jossa se purettiin tullimiesten läsnä ollessa. Tarkka kuvaus osoittaa, että merimatkat olivat vaarallisia ja pahimmillaan kohtalokkaita, sillä yksi Elinin laivoista upposi myrskyssä vuonna 1668. (KA z:185, TKO (Turun kämnerinoikeuden pöytäkirjat) 12.5.1668, 112–116.)

Seikkailurikas rautalastin myyntimatka paljastaa moni seikkoja. Pienemmissä aluksissa käytettiin vielä 1600-luvulla latinalaispurjeita, joiden avulla oli hankala luovia. Kovalla myrskyllä tai tyvenellä matka keskeytyi, kunnes sää muuttui. Matka paljastaa myös sen tärkeän seikan, että Herman Thorwösten käytännön koulutus kauppiaksi ei ollut vielä valmis, sillä aluksen perämies tiesi purjehdusreitit mutta myös raudan myyntimahdollisuudet paremmin kuin hän. Äiti oli siis todennäköisesti lähettänyt poikansa oppimaan alaa, kuten hän teki myös oikeudessa ja ruukeilla. Yhteiskunnan turvaverkostot puuttuivat vielä 1600-luvulla, joten purjehdusta harjoittaneet kauppiaat joutuivat sietämään satunnaisten sääolojen aiheuttamaa epävarmuutta ja omaisuuden menettämisen uhkaa.

Rautarouva

Elin Såger oivalsi perheen menestyksen avainten olevan raudantuotannossa, vaikka se olikin vaikeuksissa hänen ottaessaan perheen yrityksen johtoonsa. Ei ole mahdollista arvioida, oliko hänen miesvainajansa kehottanut häntä tähän, vai oliko ajatus syntynyt niiden vuosien mittaan, joina Elin oli seurannut ja mahdollisesti osallistunutkin perheen taloudelliseen toimintaan miehensä rinnalla. Joka tapauksessa hän osoitti oma-aloitteisuutta ja rohkeutta jättäessään Turun pysyvästi ja muuttaessaan Antskogiin. On

myös mahdollista leikitellä ajatuksella, että Elin halusi vetäytyä leskenä Turun seurapiireistä ja kunnioittaa miehensä elämäntyötä ruukkien parissa. Koska Elin Såger vaikuttaa olleen kykenevä tähän tehtävään, on hänellä ollut samalla mahdollisuus toteuttaa itseään ilmeisesti hänelle tärkeällä talouden alalla.

Ratkaisu osoittautui oikeaksi. Elin jätti perheen omaisuuden poikiensa haltuun vähän ennen kuolemaansa 11. elokuuta 1669. Tuolloin pesä oli jo saavuttanut tasapainon eikä sitä enää uhannut konkurssi. Saavutus oli osittain Elinin ja hänen poikiensa työn tulosta, mutta johtui osittain myös siitä, etteivät kaikki pesän velkojat vaatineet saataviaan (Nikander 1929, 13). Elin Sågerin työ yrityksensä johtajana ei ollut satunnaista, vaan määrätietoinen toiminta johti pysyvään tulokseen. Sen ansiosta Fiskars tunnetaan edelleenkin hyvin yrityksen nimenä ja tuotteina.

Elin Såger toteutti päätöstään aktiivisesti muutettuaan Antskogiin. Lukuisat vuorioikeuden ja Turun oikeusasteiden pöytäkirjat kertovat hänen henkilökohtaisesta panoksestaan ja kiinnostuksestaan ruukkitoimintaa ja perheen muuta kaupankäyntiä kohtaan. Hänen puuttumisensa asioihin ei jäänyt varsinaisen taloudellisen toiminnan hoitamiseen, vaan hän näyttää valvoneen myös pienimpiä yksityiskohtia, joista suuret virrat muodostuivat. Tästä hän sai ankaran maineen työläistensä keskuudessa. Voidaan kuitenkin olettaa, että hänen omaisuutensa varastaminen ja hyväksikäyttö oli niin laajaa, että siihen tulikin puuttua ankaralla kädellä. Aikaa ja sen käytäntöjä kuvaa myös se, että Elin Såger onnistui hankkimaan ruukeilleen käytännössä maaorjuuden, vaikka se oli kielletty valtakunnassa. Ruukkien tarvitsemasta työväestä oli niin suuri pula, että hän pyrki hankkimallaan päätöksellä varmistamaan työvoiman riittävyyden.

Elin Såger esiintyy tomissaan suorastaan päätään pidempänä poikkeuksena muista porvarisnaisista. Niin kauan kuin perheen yritystoiminta keskittyi yhteen asiaan, esimerkiksi kaupankäyntiin, oli yhden ihmisen tai pariskunnan mahdollista johtaa toimintaa keskitetysti. Kun perhe hankki useita eri toimialoja, kuten laivoja, ruukkeja tai kaivostoimintaa, voidaan puhua kauppahuoneen synnystä. Laajan liiketoiminnan hallinta vaati useita ihmisiä hoitamaan sitä ja tällöin myös tehtävät eriytyivät, eikä niiden hoitaminen satunnaisesti ollut enää mahdollista. Kullekin perheenjäsenelle tuli määrätä pysyvä toimialansa. Turussa näiden perhekeskeisten kauppaliikkeiden keskeisiksi toimintamuodoiksi tulivat tuontikauppa ja siirtyminen teollisuuden pariin.

Elin Säger johti perheen yrityksen taloudellista toimintaa, mutta jakoi vastuuta myös pojilleen ja yrityksen palveluksessa olleille henkilöille. (Vilkuna 1996, 58–60.)

Elin Sägerin toiminnan taustalla on myös joukko tekijöitä, jotka eivät osoita satunnaisuutta, vaan pikemminkin pysyvyyttä. On mahdollista, että hänen äitinsä Elin Plagman, joka kuoli vasta vuonna 1667 hieman ennen tytärtään, antoi hänelle neuvoja. Äidin isä pormestari Petter Plagman oli toiminut jo kuningas Juhana III aikana hallintomiehenä ja perheellä oli siten kokemusta muustakin taloudellisesta toiminnasta kuin kaupankäynnistä (Carpelan 1890, sp). Myös kruunu tuki yrittäjää, joka hyödytti sitä itseään. Elin Säger otti aikuistuvat poikansa tiiviisti mukaan perheen liiketoimintaan ja sai näiden hyväksynnän yrityksen johtajana. Tämä vahvisti hänen asemaansa ja antoi hänelle mahdollisuuden käyttää kykyjään perheen hyväksi.

Perheyrityksissä oli vielä 1600-luvulla tavallisesti vain vähän työvoimaa. Usein koko kotitalous oli valjastettu hankkeeseen, sillä kauppiasta avustivat tavallisesti vaimo, lapset sekä muut taloudessa asuneet ihmiset kuten kirjanpitäjät, harjoittelijat ja palvelusväki. Muita korkean ammattitaidon saavuttaneita palkattuja työntekijöitä oli lähes yksinomaan ruukinpatruunoilla, sillä perheyritykset eivät laajentuneet lisätyövoimaa tarvitseviksi vielä 1600-luvulla. Suurvalta-ajan mahtiporvariston työssä tärkeintä oli liiketoiminnan yleinen johto, kaupoista päättäminen, kirjanpito ja liikekirjeiden laatiminen. Liiketoiminnan johtamiseen kuuluivat rahtaukseen, tuotteiden purkamiseen ja lastaamiseen liittyvät työt sekä kauppasuhteiden hoito porvareiden, muiden kaupunkilaisten ja maaseudun asukkaiden kanssa. (Karonen 2004, 156; Möller 1954, 81–85.)

Koska äiti ei olisi enää yksin kyennyt hallitsemaan näin laajaa toimintaa tehokkaasti, syntyi perheen toiminnan ympärille hallintaorganisaatioksi kauppahuone. Tätä nimitystä ei tosin käytetty vielä 1600-luvulla, vaan yritys mainittiin joko omistajansa nimellä tai sanalla *hus*. Kauppahuone ilmestyy suomalaisten yritysten yhteyteen vasta 1700-luvun lopulla. Elin Sägerin johtamaa toimintaa voidaan kuitenkin nimittää kauppahuoneeksi, sillä se on vakiintunut termi suomalaisessa historiankirjoituksessa. Varsinaisten kauppahuoneiden syntyessä naiset jäivät joitakin satunnaisia leskiä lukuun ottamatta pois kaupankäynnistä, sillä heidän piirikseen muodostui koti varsinaisen

elinkeinonharjoituksen siirtyessä kodista erillään oleviin tiloihin. Perheen naisten merkitys sosiaalisten verkostojen luomisessa sen sijaan säilyi eräänä kauppiasluokan pysyvänä kulmakivenä. (Keskinen 2012, 64–67.)

Vallan tulkinnat on mahdollista määritellä uudelleen niin, että niihin liittyvä naisten toimijuus tulee näkyväksi. Valtaa voidaan tarkastella arjessa toteutettuna ja koettuna pysyvänä suhteena, joka ei ole pelkästään satunnaisesti ylhäältä alaspäin suuntautuvaa yksisuuntaista vaikuttamista. Näkökulma sopii varhaismoderniin aikakauteen, jolloin kaikki valta ei tullut esivallan instituutioilta, vaan sitä käyttivät myös kotitaloudet ja suvut. Naiset käyttivät valtaansa sekä kotipiirissä että julkisissa tiloissa. Tätä taustaa vasten Elin Sägerin toimijuus näyttäytyy loogisena osana hänen omaa elämäänsä, eikä pelkästään poikkeuksellisena toimintana miesvallan marginaalissa (Lahtinen 2007, 25).

VIITTEET

1. Ojamon vanha kaivos oli ehtynyt vuonna 1659, mutta uuden kaivoskuilun polttamista kallioon harkittiin, sillä malminetsijät olivat antaneet toivoa sopivan paikan löytymisestä läheltä vanhaa malmisuonta.
2. "Den 15 Dito beswärade Enckian sig schriffteligen öfwer sin SwärSohn, för det han ahnhällit hafwer henne påläggias måtte, sig iempte sine betiente hijt förfoga och alle böcker och handlingar bruket angående hijt med sigh hafwa, på det bete Brukzhandlingar här kunde blifwa öfwersedde. Så emädan detta ähr alldeles omöijeligit för henne, så frampt bruken emedlertijdh icke måtte blifwa alldeles ruinerade och komma i legerwaldh."

LÄHTEET

Julkaisematon alkuperäisaineisto

Kansallisarkisto (KA), digitaaliarkisto (Helsinki)

Läänintilit

Uudenmaan ja Hämeen läänin tilit

Läänintilikirja 1662–1662 (7973)

Maakirja 1660–1660 (7970)

Maakirja 1667–1667 (7991)

Toistekirja 1662–1662 (7974)

Toistekirja 1665–1665 (7987)

Toistekirja 1668–1668 (7996)

Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat (–1809)

Turun kämnerinoikeuden tuomiokirjat 1639–1671 (z:171–187)
Turun raastuvanoikeuden tuomiokirjat 1623, 1629, 1638, 1641,
1643–1647, 1651,1653–1655,1668 (z:1–2, z:8, z:11–14, z:16–18,
z:21–24, z:36)

Vuorihallituksen arkisto

Vuorikäräjien pöytäkirjat 1656–1670 (Ca:1)

Turun kaupunginarkisto (TKA, Turku)

Turun maistraatin arkisto

Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat TRO 1624–1670 (Bla 1–Bla 39)

Painetut alkuperäislähteet

Hausen, Reinhold 1901: *Utdrag ur Åbo domkyrkas räkenskaper 1634–1700*. Bidrag till Åbo stads historia XI–XII. Helsingfors.

KIRJALLISUUS

Carpelan, Tor 1890. *Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talen*. Länsi-Suomi – Västra-Finland III. Bidrag till kändedom af Västra Finland, utgifna af Västfinska Afdelningen. Helsingfors.

Florén, Anders 1991. *Genus och producentroll. Kvinnoarbete inom svensk bergshantering, exemplet Jäders bruk 1640–1840*. Opuscula Historica Upsaliensia 7. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitetet.

Haggrén, Georg 2001. *Hammarsmeder, masugnsfolk och kolare. Tidigindustriella yrkesarbetare vid provinsbruk i 1600-talets Sverige*. Akademisk avhandling. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie nr 38. Stockholm: Jernkontoret.

Haggrén, Georg 2007. Wolle, Jacob (K 1653). *Kansallisbiografia*. SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3909/>. Julkaistu 23.3.2007. (Luettu elokuussa 2014).

Karlsson Sjögren, Åsa 1998. *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle*. Acta Universitatis Umensis, Umeå Studies in the Humanities 144. Umeå: Umeå universitetet.

Karonen, Petri 1994. *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660)*. Akateeminen väitöskirja. Studia Historica Jyväskyläensia 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto

Karonen, Petri 2002. Patriarkaalisen järjestyksen monet todellisuudet. *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Toimittaneet Piia Einonen ja Petri Karonen. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: SKS.

Karonen, Petri 2004. *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*. Historiallisia tutkimuksia 217. Helsinki: SKS.

Keskinen, Jarkko, Toropainen, Veli Pekka and Välimäki, Mari 2018. The Iron Lady, Elin Säger. Head of a Family Business. Teoksessa Jarna Heinonen and Kirsi Vainio-Korhonen (eds.), *Women in Business Families: From Past to Present*. New York and London: Routledge Advances in Management and Business Studies, Taylor & Francis.

Keskinen, Jarkko 2012. *Oma ja yhteinen etu. Kauppiaiden keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845*. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Osa 345. Turku: Turun yliopisto.

Lahtinen, Anu 2007. *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. Akateeminen väitöskirja. Bibliotheca Historica 108. Helsinki: SKS.

Maines, Elina 2012. Elämää Luostarin jokikadun varrella. Henkilökuvia Turun historiasta. Teoksessa Johanna Lehto-Vahtera & Eeva Holkeri (toim.), *Aboa Vetus & Ars Nova. Historian ja nykytaiteen museo*. Turku: Aboa Vetus & Ars Nova / Matti Koivurinnan säätiö.

Mäkelä-Alitalo, Anneli 1998. Säger, Elin (1614–1669), ruukinpatrunessa, kauppiaanleski. *Kansallisbiografia*. SKS. www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5121/. Julkaistu 1.3.1998. (Luettu joulukuussa 2013.)

Möller, Sylvi 1954. *Suomen tapulikaupunkien valtaporvaristo ja sen kaupankäyntimenetelmät 1600-luvun alkupuolella*. Historiallisia tutkimuksia. Suomen Historiallinen Seura. XLII. SHS: Helsinki.

Nikander, Gabriel 1929. *Fiskars bruks historia*. Minneskrift utgiven av Fiskars Aktiebolag. Fiskars.

Nordström, W. E. 1962. *Svartå bruks historia*. Svartå: Ab Svartå Bruk Oy.

Ranta, Raimo 1975. *Turun kaupungin historia 1600–1721*. Niteet I–II. Turun kaupunki, Turku.

Stadin, Kekke 2004. *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. Nordic Academic Press: Riga.

Toropainen, Veli Pekka 2016: *Päätäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670*. Turun yliopiston julkaisuja – Annales universitatis Turkuensis. Sarja C osa 419. Turku: Turun yliopisto.

Vilkuna, Kustaa H. J. 1994: *Valtakunnan eduksi - Isänmaan kunniaksi - Ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla*. Akateeminen väitöskirja. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 188. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Vilkuna, Kustaa H. J. 1996: Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 196. SHS: Helsinki.

Vilkuna, Kustaa H. J. 2002: Ruukinomistajan vallan ulottuvuudet. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. SKS: Helsinki.